

■ ДИСКУСІЇ

УДК: 94(477.43).084

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ВІННИЦЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ІНСТИТУТУ В РОКИ НЕПУ (1926-1928 РОКИ) ©

К.І. ЛЕВЧУК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри
історії України та філософії,
Вінницький національний
аграрний університет
(м. Вінниця)

У статті розглянуто спробу створення сільськогосподарського інституту у місті Вінниця у 1928 році. Джерельною базою дослідження слугують документи державного архіву Вінницької області, які вперше залучено до наукового обігу. Визначено мотиви, аргументацію посадовців Вінницького окружного виконавчого комітету щодо потреб сільського господарства Подільського краю у кваліфікованих фахівцях аграрного профілю. Проаналізовано кількісні та якісні показники сільськогосподарського розвитку Вінницької округи у 1926-1928 роках. Вияснено, що майже третина земель Поділля перебувала у державній власності та забезпечувала стале виробництво цукрового буряка, інших технічних та плодово-ягідних культур, а також використовувалась для проведення селекційної та дослідної роботи. Дрібнотоварне селянське виробництво не забезпечувало ефективного землекористування та використання передових досягнень аграрної науки. Пояснено причини невдалої спроби створити вищий аграрний заклад у місті Вінниця.

Ключові слова: аграрна історія, сільськогосподарський інститут, м. Вінниця, неп, фахівець.

Табл. 1. Літ. 7.

Постановка проблеми. Впродовж усіх періодів історії України сільськогосподарське виробництво залишалось провідною галуззю господарства. Забезпечення його подальшого успішного розвитку можливе лише при кропіткому вивченні аграрної історії рідної землі, землеробські традиції якої не одне століття передаються з покоління у покоління. Ми маємо пам'ятати про тернистий шлях розвитку аграрної освіти та науки на українських землях. Звернення до вітчизняної історичної практики дозволить досягти оптимальних результатів у сьогоденні та окреслити перспективи подальшого розвитку галузі.

Однак поза увагою широкого загалу залишаються окремі сторінки аграрної історії Поділля, зокрема, намагання місцевого радянського керівництва створити наприкінці 20-х років ХХ ст. вищий аграрний навчальний заклад у Вінниці. Це мало на меті вирішити проблему з дефіцитом кваліфікованих фахівців-аграріїв в умовах багатокладної економіки, сприяти підвищенню продуктивності праці в сільському господарстві, інтенсифікації виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти трансформаційних процесів у сільському господарстві УСРР в роки непу, та зокрема, Подільського краю, досліджуються в працях С. Живори, О. Литвиненка, М. Олійника, О. Каденюка [1, 2, 3, 4]. Проблеми розвитку аграрної освіти і науки України в 20-х роках ХХ ст. розглядалися В. Вергуновим, О. Корзуном, О. Куракіною [5, 6, 7]. Джерельною базою дослідження слугують документи державного архіву Вінницької області [8], зокрема, лист і доповідна записка Вінницького окружного виконавчого комітету до Наркомату освіти УСРР у справі створення сільськогосподарського інституту у м. Вінниця від 7 вересня 1928 року.

Формулювання цілей статті. Метою наукової розвідки є дослідження передумов створення у місті Вінниця сільськогосподарського інституту на тлі еволюції сільського господарства Вінницької округи в останні роки непу (1926-1928 роки).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз архівних матеріалів, праць українських істориків свідчить про суперечливі процеси, які відбувалися в сільському господарстві України протягом 20-х років ХХ ст. Поділля мало специфічні особливості аграрного розвитку, які потребували від радянського керівництва їх врахування.

За роки революції селянське землекористування на Поділлі (Вінницька, Тульчинська, Могилівська, Кам'янецька, Проскурівська округи) зросло лише на 33,31% та складало 2024915 дес. землі (1 десятина – приблизно 1,1 га). У державній власності залишалось 924735 дес. землі для забезпечення землею 66 цукрових заводів, 120 винзаводів, 100 радгоспів, 6 селекційних станцій. При цьому майже 70 % селянських господарств мали в своєму користуванні менше однієї десятини землі, 54 % взагалі не мали робочої худоби для обробки своїх земель [4, с. 55].

Наведені дані свідчать про переважання напівнатуральних дрібнотоварних господарств в сільськогосподарському виробництві, що не сприяло економічному зростанню та сповільнювало технологічний прогрес. Однак наявність значного масиву земель у державній власності створювало умови для інтенсифікації виробництва з використанням досягнень аграрної науки, механізації обробки землі для підтримки сільськогосподарської кооперації та поступового підвищення товарності виробництва.

Не менш нагальною була потреба у висококваліфікованих фахівцях аграрної справи, діяльність яких мала сприяти вирішенню назрілих проблем аграрного виробництва. Зокрема, в доповідній записці Вінницького окружного виконкому, яка обґрунтовувала потребу в утворенні у Вінниці сільськогосподарського інституту, аналізувався стан родючості ґрунтів Подільської височини. Так сірі лісові суглинки почали оброблятися з другої половини ХІХ ст. на місці винищених лісових масивів. В результаті їх хижацької експлуатації була загублена первісна родючість та сприятливі для сільськогосподарських культур фізичні властивості. Використання органічних добрив та азотних туків не дало бажаного результату, що потребувало підбору оптимального складу тукоsumіші, яка була б ефективною в лісостеповій зоні України. Наявність земель Вінницької дослідної станції для проведення необхідних досліджень потребувало кваліфікованих спеціалістів та відповідного вищого навчального закладу [8, арк. 576].

Серед напрямів сільськогосподарського виробництва Вінницької округи переважаючим залишалося рільництво – 90 відсотків усієї площі земель. При цьому виявлялася тенденція до зменшення площі зернових культур та збільшення

просапних (в основному цукровий буряк). Так, якщо в 1926 році зернові культури займали площу 70,5 відсотка, а просапні – 29,5 відсотка, то в 1927 році зернові – 59, а просапні 41 відповідно [8, арк. 58]. Тенденції розвитку рільництва полягали у збільшенні ріллі за рахунок толоки, зростання частки трудомістких культур, використанні техніки при обробітку землі. Для досягнення сталого розвитку була потрібна інтенсифікація рільництва, зокрема, встановлення сівозміни, поліпшений обробіток ґрунту, боротьба з бур'янами, підвищення якості посівного матеріалу, використання мінеральних добрив.

Допомоги кваліфікованих фахівців потребували землі, які були у державній власності та у підпорядкуванні кооперативних об'єднань. На 1 січня 1928 року в Подільській філії Цукротресту, яка об'єднувала 51 цукровий завод, 128 тис. десятин націоналізованої землі, більше 100 тис. селянських посівів буряку та 4 дослідних поля [8, арк. 63], на посадах керівників радгоспів, їх замісників, відповідальних за організацію вирощування буряків, лише 45 осіб з 339 мали вищу агрономічну освіту. Відчувалася гостра нестача агрономів-землевпорядників, які повинні були активізувати діяльність в організації бурякосіяння та інтенсифікації рільництва. В системі сільськогосподарської кооперації протягом 1928 року працювало 30 агрономів, при потребі 40. Кооперативне об'єднання “Бурякосюз” мало потребу в 100 агрономах вищої кваліфікації. Для обслуговування кооперативного об'єднання з вирощування картоплі, яке діяло на території Вінницької округи у 1928 році, існувала потреба в 30 агрономах [8, арк. 58б, 59].

Для рельєфу Поділля характерне сполучення великих плоских межиріч і глибоких каньйоноподібних долин річок, що у поєднанні з помірним кліматом створює сприятливі умови для вирощування різноманітних садово-городніх культур. До того ж, протягом 20-х років ХХ ст. на Поділлі було зафіксовано найбільше в СРСР аграрне перенаселення, що потребувало використання кожного клаптика вільної землі фруктовими та овочевими інтенсивними культурами, вирощуванням тютюну та лікарських рослин. До загальної валової продукції сільського господарства продукція садівництва та городництва у 1927 році складала більше 18 відсотків. Загальна площа садків у Вінницькій округі складала 8324 дес., а до 1932 року вона мала збільшитися до 12 тис. десятин. При цьому з часів громадянської війни площа садків зменшилася на 2 відсотки. Виникла необхідність в нових районуваних сортах та посадковому матеріалі, потреба в якому задовольнялася лише на 40-50 відсотків [8, арк. 59, 59б].

Не менш важливою залишалася проблема збуту вирощеної продукції. Так протягом 1927-28 років з понад 1,5 млн пудів вирощених фруктів було вивезено на переробку та реалізацію лише 1,1 млн пудів. Таким чином, значна частка врожаю йшла на корм селянській худобі. З метою вирішення цієї проблеми протягом 1928 року кооперативні об'єднання створили 10 заготівельних пунктів.

Розвиток ринкових відносин за роки непу сприяв зростанню площ низки технічних культур, про що свідчить таблиця 1.

Автори доповідної записки справедливо вказували на той факт, що сприятливі умови для садово-городніх культур не закінчуються межами Вінницької округи, яка потребувала за їх підрахунками 48 фахівців садоводів та 24 спеціалістів з вирощування технічних культур [8, арк. 60].

Зростання площі окремих технічних культур у Вінницькій окрузі за роки непу

Технічна культура	Площа у 1917 р. (дес.)	Площа у 1927 р. (дес.)
Льон	91	196
Конопля	2595	3358
Тютюн	59	113
Мак	30	1200

**Джерело: [8, арк. 596]*

Лісівництво – ще одна галузь сільського господарства УСРР, яка потребувала посиленої уваги державних органів та кваліфікованих кадрів. Так протягом 1925 року лісове господарство України обслуговували 322 особи з відповідною вищою освітою при потребі у 1224 особи. Між тим, підготовкою кваліфікованих фахівців з лісової справи переймалися лише 2 сільськогосподарські вищі – Київський та Харківський сільськогосподарський інституту, випускаючи щорічно до 100 фахівців [8, арк. 606]. Тому створення у Вінницькому сільськогосподарському інституті лісоінженерного відділу дозволило б забезпечити лісостепову зону Правобережжя відповідними фахівцями.

Аналізуючи розвиток тваринницької галузі в межах Східного Поділля (Вінницька, Тульчинська, Могилівська, частина Проскурівської та Бердичівської округи) автори записки вказували, “що вона досить швидко йде шляхом інтенсифікації” [арк. 61]. Протягом 1927 р. Поділля займало перші місця з поголів’я свиней в УСРР – 734 тис. з 3,1 млн голів. Не менш вражаючими були цифри, що характеризували кількість великої рогатої худоби – 848 тис. з 8,1 млн голів. Птахівництво протягом 1926-1927 років зросло на 700 тис. птиці (головним чином курей) та складало понад 4 млн – приблизно 12 відсотків усієї птиці республіки [8, арк. 616]. Підвищення продуктивності вимагало значної племінної роботи, якою мав би займатись науково-дослідний зоотехнічний центр у складі сільськогосподарського інституту.

Автори доповідної записки вказували на те, що сільськогосподарський технікум (з 1926 року переїхав до Вінниці з селища Сутиски) не мав необхідної матеріальної бази та кваліфікованих кадрів, здатних підготувати достатню кількість фахівців для сільського господарства регіону. Однак місто Вінниця мало необхідний потенціал для створення повноцінного аграрного вишу.

По-перше, Вінниця протягом 20-х років ХХ ст. перетворилась на географічний, адміністративний, культурний та промисловий центр, значення якого не обмежувалося лише Вінницькою округою. Створення Вінницької області у 1932 році лише зафіксувало цей факт.

По-друге, у Вінниці знаходився єдиний в СРСР насіннєвий завод Цукротресту з науково-дослідними лабораторіями та сільськогосподарською бібліотекою з книгами українською, російською, німецькою та англійською мовами.

По-третє, в Якушинецькому господарстві поблизу Вінниці на той час діяла держстайня з 30 племінними жеребцями, племрозплідник великої рогатої худоби та свиней, розпочалось створення розплідника птахів.

По-четверте, наявність Вінницької дослідної станції із значною площею дослідних полів.

По-п'яте, промислові підприємства Вінниці (хімічний завод, макаронна та тютюнова фабрики) були пов'язані з сільським господарством та переробляли його продукцію. Саме в ті роки розпочалось будівництво м'ясокомбінату [8, арк. 63-63б].

31 серпня 1928 року на засіданні Президії Вінницького окружного виконкому наголошувалося на потребі “реорганізувати сільськогосподарський технікум в інститут з двома факультетами: рільництва та інтенсивних культур, з перспективою утворення в майбутньому зоотехнічного та лісового факультетів”. Для ефективної діяльності майбутнього вишу планувалось передати у його користування 520 гектарів державних земель Вінницького району, сприяти виділенню кредиту на організацію садового розплідника, передати у власність інституту адміністративні приміщення Радянської партійної школи та забезпечити устаткуванням дослідницькі лабораторії [8, арк. 64].

Висновки. Однак плани місцевого радянського керівництва не були втілені у життя. На наш погляд, на заваді утворенню в 1928 році Вінницького сільськогосподарського інституту постала низка суспільно-політичних та адміністративних причин. Саме з 1928 року розпочинається трансформація кооперації в сільському господарстві в сталінську колективізацію, яка знаменувала відкидання непу, товарно-грошових відносин та формування тоталітарної командно-адміністративної системи, яка в свою чергу вимагала принципово нових форм господарювання та власності на селі. Тому реорганізація Вінницького сільськогосподарського технікуму в інститут була явно не на часі.

Жорстка централізація в усіх сферах проявила себе і в системі народної освіти УСРР, яка з початку 20-х років ХХ ст. розвивалася під впливом закордонних освітніх зразків та суттєво вирізнялася від освітньої практики Радянської Росії. На початку 30-х років ХХ ст. відбулась уніфікація сільськогосподарської освіти УСРР з усім СРСР, що унеможливило прояви місцевої ініціативи.

До 1934 року столицею Радянської України залишався Харків, що ускладнювало лобіювання інтересів своєї громади для радянських керівників з Правобережної України.

Отож, у роки непу рівень розвитку сільського господарства на Поділлі потребував створення потужного науково-освітнього центру, проте суспільно-політична ситуація в країні завадила цим намірам. Сприятливу можливість для утворення аграрного вишу у Вінниці було використано лише у 1982 році.

Список використаних джерел

1. Живора С.М. Перетворення в українському селі: з історії аграрних реформ ХХ століття. / С.М. Живора // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. // 2010. – Спец. вип. – С.128-139.
2. Литвиненко О.Є. Система агрономічного обслуговування сільського господарства УСРР в 1920-х роках / О.Є. Литвиненко // Український селянин. – 2014. – Вип.14. – С.206-208.
3. Каденюк О.С. Суперечливі процеси розвитку кооперації в аграрному секторі України в 20-х на початку 30-х років ХХ століття / О.С. Каденюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2002. – Вип.5. – С.143-152.
4. Олійник М. Еволюція сільського господарства на Поділлі в роки непу через призму статистики / М. Олійник // Гілея. – 2013. – Вип.75. – С.55-57.

5. Вергунов В.А. Развитие сельского хозяйства науки та дослідної справи в Україні (1917-1941 роки) / В.А. Вергунов // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2002. – Спец. вип. – С.92-96.

6. Корзун О.В. Особливості формування мережі дослідних установ Подільської губернії кінця XIX – початку XX ст.. для потреб сільського господарства: з історії створення та діяльності / О.В. Корзун // Питання історії науки і техніки. – 2008. – №3. – С.23-29.

7. Куракіна О.В. Особливості становлення системи вищої освіти в Україні (1920-ті рр.) / О.В. Куракіна // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. // 2010. – Спец. вип. – С.227-236.

8. Державний архів Вінницької області. – Ф. Р-489. – Оп.1. – Спр.264. – Циркуляр Могилів-Подольського горсовета, Винницького окрисполкома, Бабчинецького и Джуриного райисполкомов, докладная записка Винницького окрисполкома по делу организации сельскохозяйственного института в г. Винница, переписка с наркоматом Просвещения УССР, украинспектурой наробраза о предоставлении помещений для школ и др. – 82 арк.

Список використаних джерел у транслітерації/References

1. Zhyvora S.M. Peretvorennia v ukrainskomu seli: z istorii ahrarykh reform XX stolittia. / S.M. Zhyvora // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. // 2010. – Spets. vyp. – S.128-139.

2. Lytvynenko O.Ye. Systema ahronomichnoho obsluhovuvannia silskoho hospodarstva USRR v 1920-kh rokakh / O. Ye. Lytvynenko // Ukrainskyi selianyn. – 2014. – Vyp.14. – S.206-208.

3. Kadaniuk O. S. Superechlyvi protsesy rozvytku kooperatsii v ahrarynomu sektori Ukrainy v 20-kh na pochatku 30-kh rokiv XX stolittia / O.S. Kadaniuk // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. – 2002. – Vyp.5. – S.143-152.

4. Oliinyk M. Evoliutsiia silskoho hospodarstva na Podilli v roky nepu cherez pryzmu statystyky / M. Oliinyk // Hileia. – 2013. – Vyp.75. – S.55-57.

5. Verhunov V.A. Rozvytok silskohospodarskoi nauky ta doslidnoi spravy v Ukraini (1917-1941 roky) / V.A. Verhunov // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. – 2002. – Spets. vyp. – S.92-96.

6. Korzun O.V. Osoblyvosti formuvannia merezhi doslidnykh ustanov Podilskoi hubernii kintsia XX – pochatku XX st. dlia potreb silskoho hospodarstva: z istorii stvorennia ta diialnosti / O.V. Korzun // Pytannia istorii nauky i tekhniky. – 2008. – №3. – S.23-29.

7. Kurakina O.V. Osoblyvosti stanovlennia systemy vyshchoi osvity v Ukraini (1920-ti rr.) / O.V. Kurakina // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. // 2010. – Spets. vyp. – S.227-236.

8. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti. – F. R-489. – Op.1. – Spr.264. – Tsyrkuliar Mohylov-Podolskoho horsoвета, Vynnytskoho okryspolkoma, Babchynetskoho y Dzhurynskoho raiyspolkomov, dokladnaia zapyska Vynnytskoho okryspolkoma po delu orhanyzatsyy selskokhoziaistvennoho instytuta v h. Vynnytsa, perepyska s narkomatom Prosveshcheniia USSR, ukrynspekturoi narobraza o predostavlenyyu pomeshchenyi dlia shkol y dr. – 82 арк.

**ANNOTATION
PRECONDITIONS FOR FOUNDATION OF VINNYTSIA AGRICULTURAL
INSTITUTE IN THE YEARS OF NEP (1926-1928)**

*LEVCHUK Kostyantyn,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of
History of Ukraine and Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

In the article the attempt of the Agricultural Institute foundation in Vinnytsia in 1928 is investigated. The documents of the State Archives of Vinnytsia region where the source base for the research and were involved in scientific study for the first time. We studied the motives and reasoning of officials of Vinnytsia executive committee as to the need of agriculture of Podillia's region in qualified agrarian specialists. The level of development of agriculture of Vinnytsia region in 1926-1928 was also analyzed. Almost one third of Podillia's land was state property and ensure sustainable production of sugar beet, industrial and fruit crops, the land was also used for breeding and research. Small-scale peasant production did not provide effective utilization of land and nor the use of advanced agricultural science. But the attempt to create a higher agricultural institution in Vinnytsia failed, the reasons of what are explained.

Key words: agricultural history, agricultural institute, Vinnytsia, NEP, specialist.
Tabl. 1. Lit. 7.

**АННОТАЦИЯ
ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ВИННИЦКОГО
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ИНСТИТУТА В ГОДЫ НЭПА (1926-1928)**

*ЛЕВЧУК Константин Иванович,
доктор исторических наук, профессор,
заведующий кафедрой истории Украины
и философии,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

В статье рассмотрена попытка создания сельскохозяйственного института в городе Винница в 1928 году. Источником для исследования служат документы государственного архива Винницкой области, которые впервые включены в научный оборот. Определены мотивы, аргументация должностных лиц Винницкого окружного исполнительного комитета о потребностях сельского хозяйства Подольского края в квалифицированных специалистах аграрного профиля. Проанализированы количественные и качественные показатели сельскохозяйственного развития Винницкой округи в 1926-1928 годах. Выяснено, что почти треть земель Подолья находилась в государственной собственности и

обеспечивала устойчивое производство сахарной свеклы, других технических и плодово-ягодных культур, а также использовалась для проведения селекционной и исследовательской работы. Мелкотоварное крестьянское производство не обеспечивало эффективное землепользование и использование передовых достижений аграрной науки. Объяснены причины неудачной попытки создать аграрный вуз в городе Винница.

Ключевые слова: аграрная история, сельскохозяйственный институт, г. Винница, нэп, специалист.

Табл.1. Лит.7.

Інформація про автора

ЛЕВЧУК Костянтин Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: ki_levchuk@i.ua).

LEVCHUK Kostyantyn – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Philosophy, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Sonyachna Str., e-mail: ki_levchuk@i.ua).

ЛЕВЧУК Константин Иванович – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории Украины и философии, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: ki_levchuk@i.ua).

